

Foto: John Jedbo

Herregårde på Vestegnen

Guide til landskab og historie

KØBENHAVNS AMT

På Københavns Vestegn, eller Hedeboegnen, ligger et spændende kulturmiljø ved Lille Vejleådal som vidner om det liv der blev levet på godserne Gjeddedal, Barfredshøj og Benzonsdal, i landsbyen Torslunde, i husmandsrækkerne og Stærkende Huse. Her fylder herregårdene meget i landskabet. I århundreder, fra Reformationen i 1536 og til indførel-

sen af folkestyret i 1849, var herregårdene rygraden i organiseringen og administrationen af landet uden for byerne. Herregårdslandskabets store bygninger med alléer og de vidtstrakte marker vidner endnu om denne rolle.

Denne guide til herregårdslandskabet ved Lille Vejleå på Københavns Vestegn viser kun et udsnit af områdets seværdigheder. Der er

ikke anvist ruter eller en bestemt rækkefølge af besøgssteder, der skal følges. Forhåbentlig vil de valgte eksempler give lyst og inspiration til selv at gå på opdagelse. For den historisk interesserede vil der desuden være mulighed for at uddybe det set og de viste seværdigheder ved et besøg på de gode lokalhistoriske museer og arkiver i området.

Landskabets udvikling

Det oprindelige danske naturlandskab, som det blev formet af istiden og de indvandrende planter, er gennem mange tusinde år blevet bearbejdet og formet gennem menneskers virke. Det er det, som vi i dag kalder det danske kulturlandskab. Et landskab i stadig forandring skabt af de naturgivne forhold og menneskers virksomhed. En historisk udvikling, der stadigvæk kan ses i landskabet og fortæller alle tiders kulturhistorie.

Kulturlandskabet

Københavns Vestegn eller Hedeboegnens jord har siden jernalderens begyndelse været skovløs, flad og med frugtbare landbrugsarealer. Ordet "hede" betød oprindeligt et skovløst sletteland.

Foto: John Jedbo

Lindeallé ved Benzonsdal.

Det blev desuden navnet på det frugtbare trekantsområde mellem København, Roskilde og Køge, der blev kaldt Hedeland og som i dag for en stor del kaldes Københavns Vestegn.

Hedeboegnen har bevaret mange kulturhistoriske spor. Ældgamle ejerlaugsgrænser, der bugter sig fordi de følger det oprindelige landskab. Ejerlaugsgrænserne kan ses som mere eller mindre velbevarede sten eller jorddiger, nogle med levende hegn, eller som åer, der slynger sig gennem landskabet. Et ejerlaug, som f.eks. en landsby eller herregård, var en sluttet enhed både administrativt, økonomisk, arbejdsmæssigt og socialt – en verden for sig. Hedeboegnen fik på flere måder bedre forudsætninger og livsvilkår end andre egne. Forbindelsen til København ad rigets bedste landeveje Roskildevæg og

Køgevej gav gode muligheder for at afsætte landbrugsvarer i Hovedstaden.

Herregårdslandskabet

Benzonsdal og Barfredshøj udgør tilsammen med Gjeddedal et unikt sammenhængende herregårdslandskab. Indtil selvejet i begyndelsen af 1800-tallet har landsbyen Torslunde været ejet af Benzonsdal gods.

Herregårdens verden dannede fælles rammer og værdier for store dele af befolkningen i datidens landbrugssamfund.

Herregårdene var egnens omdrejningspunkt. Herfra udgik landbefolkningens rettesnor, her lagde de deres arbejdskraft, og herfra fik de en hjælpende hånd i dårlige tider.

Det krævede en enorm arbejdskraft at bygge og vedligeholde herregårdene, drive avlsgården og jorden. Men herremanden havde denne arbejdskraft til sin rådighed, idet huse, gårde og hele landsbyer hørte med til ejendommen. Her hentede han al sin arbejdskraft i form af fæstebøndernes hoveriforpligtelse, husmændenes arbejdsforpligtelse og de mange jordløse landarbejdere, der gik på dagleje. Trods mange forandrin-

Foto: John Jedbo

Thorsbro Vandværk.

ger inden for de sidste 200 år, afspejler herregårdslandskabet ved Lille Vejleå en spændende kulturhistorie om forskellige dagligliv og en samfundsudvikling med godser, herremænd, fæstebønder, landarbejdere, landboreformer i slutningen af 1700-tallet, udskiftning, selveje og de trange kår for husmænd og den langsomme forbedring med landboreformerne i 1919.

Industrisamfund

Lille Vejleådal og området omkring Thorsbro Vandværk fortæller også historien om den industrielle udvikling og det stadig større behov for vand til storbyen. Det velbevarede kulturlandskab viser en samfundsudvikling fra herregårdslandskab til industrisamfund.

Barfredshøj set fra parken.

Foto: John Jedbo

1 Gjeddesdals historie går tilbage til 1660, hvor Holger Vind og Margrethe Gjedde på grund af svenskekrigene måtte forlade Gjeddesholm i Skåne. Efter mageskifter og jordsammenlægninger, blev Gjeddesdal en realitet i 1672. Gjeddesdals tidligere ejer, Michael Wulff Gjõe, udskiftede godsets jorde til selvejende bønder. Pengene for dette blev bl.a. brugt til at oprette Michael Gjøes Folkehøjskole – den nuværende ”Tune Landbrugsskole”. Herregården er velbevaret og består af hovedbygning, funktionærboliger, park og alléer samt avls-gård og mejeri. Den nuværende hovedbygning er bygget 1919 i nederlandsk renæssancestil. Selve herregårdsparken er på 15 tønder land, og omkring denne ligger de store herregårdsmarker. Fra Gjeddesdalsvej op til hovedbygningen fører en markant gammel lindeallé. Godset er i privat eje i 3. generation.

2 Barfredshøj lå oprindeligt på Gjeddesdals jorde og blev først udskilt som selvstændig parcel 1820. Den nuværende hovedbygning, der er fredet, er opført omkring 1850 af arkitekten G.F. Hetsch. Bygningen har trekantgavl ud mod gårdspladsen og mod haven, der har en herskabelig størrelse. Avlsbygningerne er store som landskabet, der omgiver herregården. En smuk, vinklet rønneallé fører fra Kohusene op til Barfredshøj. En veldimensioneret fodermersterbygning er med til at skabe et harmonisk anlæg.

3 Godset Benzonsdal er fra 1730 og var ved dets oprettelse et betydningsfuldt gods med over 4.000 tønder land. Man kommer til Benzonsdal ad en lang og gammel allé fra Gammel Torsmølle omtrent ved Thorsbro Vandværk. Den nuværende hovedbygning fra 1856 er opført i gule sten i to etager over høj kælder. Enkelte af avlsbygningerne er en del ældre. Landbrugslandskabet er storladent. En række store fritstående egetræer markerer sig stærkt på markerne.

De tre godsets jorde udgør tilsammen et stort og sammenhængende herregårdslandskab, skønt de drifts- og ejermæssigt er adskilt. I dag er Barfredshøj og Gjeddesdal dog atter kommet under samme ejer.

4 Torslunde Landsby eller Torslundemagle, som den hed tidligere, er første gang nævnt i skriftlige kilder i 1308. Torslunde landsby er en ådalsby, hvor byens gårde ligger på Lille Vejleådalens nordskrænt. Sydskrænten, der delvist er skovklædt, er en del af hovedgården Benzonsdals jorder og er ikke bebygget. Byen er langstrakt som følge af ådalen, og der er tale om en rektangulær og reguleret vejfordeby. I landsbyens vestlige yderkant ligger både byens ældste og nyeste bygninger, nemlig middelalderkirken fra 1100-tallet og den nyopførte præstegårdsbygning. Torslunde landsby udgør med sine forholdsvist mange velbevarede bygninger og et vejnet, der følger det kuperede terræn en unik og særpræget ådalslandsby.

5 Husmandsrækken i Stærkende hører også til herregårdslandskabet og blev udskiftet i 1794. På det tidspunkt blev 3 gårde og 20 huse, der alle fæstede under Gjeddesdal, flyttet ud af landsbyen og nærmere hovedgårdsjorden. I dag genkendes de udflyttede gårde som Stærkende Huse på Lillemosevej og ved den nuværende Hovmarksvej. Landskabet vidner på den ene side om et herregårdslandskab med betydningsfulde godser, ådalslandsbyen og husmandsrækken i Stærkende. På den anden side om den industrielle udvikling med Lille Vejleå som en vigtig ressource.

6 Lille Vejleå, også kaldet Vestegnens Mølleå, har siden middelalderen skabt grundlag for at drive kornmøller langs åen. Ved Lille Vejleå har der ligget flere møller. Der skal især nævnes Lille Mølle, Store Mølle, Pile Mølle og Vejlegårds Mølle, hvor **Pile Mølle** er et af de sidste levn.

Med vandindvinding for øje købte Københavns Kommune i 1897 Pile Mølle sammen med ca. 4 hektar jord. Prøveboringerne gav imidlertid ikke gunstige resultater, så man koncentrerede sig i stedet om Thorsbro, Torslunde og Solhøj. Fra Solhøj Kildeplads hentes landets største samlede mængde af drikkevand. Her pumpes 6 millioner kubikmeter godt drikkevand op om året. Det svarer til, at 50.000 husstande i Hovedstadsområdet kan forsynes med drikkevand.

7 Thorsbro Vandværk er et eksempel på et nyere industrikompleks opført i 1906-1909 af Københavns Kommune, som ejede stedet indtil 1990. Arkitekten Andreas Fusing stod for projektet, der udover selve vandværket med maskinbygning og bolig til vandværksdirektøren, omfattede nogle pumpestationer og brøndhuse ved Kohuse/Barfredshuse lige sydvest for Torslunde Præstegård. Området her viser en samfundsudvikling, der handler om kampen om og behovet for vand til storbyen. Stedet er et enestående eksempel på den historiske vandindvindingsstruktur og den teknologiske og industrielle udvikling. I dag ejes Thorsbro Vandværk af Ishøj Kommune og er åbent som Museum for Vandforsyning.

A Thorsbro Vandværk – Museum for vandforsyning
Allévej 29, 2635 Ishøj

*Kroppedal - Museum for Astronomi,
Nyere Tid og Arkæologi
Kroppedals Allé 3, 2630 Taastrup
Tlf. 4330 3000 – www.kroppedal.dk
(udenfor kortet)*

